

Διαφορές του Αριστιππισμού και της Επικούρειας φιλοσοφίας

Χρήστος Γιαπιτζάκης

Ιδρυτικό Μέλος Φίλων Επικούρειας Φιλοσοφίας “Κήπος Αθηνών”

Σύμφωνα με τους Επικούρειους, η ρητορική μπορεί να αποπροσανατολίσει την σκέψη και των ακροατών αλλά και του ίδιου του ρήτορα. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Φιλόδημος στο περί Ρητορικής (II 155):

“Εάν βέβαια οι ρήτορες απατούν, και οι ίδιοι απατώνται με τα λόγια που απατούν, αντίθετα από ό,τι συμβαίνει με τις αισθήσεις της όρασης και της ακοής. Διότι μολονότι έχει συμβεί σε άλλον η απάτη, και ο ίδιος (ο απατεώνας) απατάται. Κατά συνέπεια, δεν απατούν περισσότερο από όσο απατώνται”.

Καλό είναι να είμαστε σαφείς, σύντομοι και περιεκτικοί σε όσα γράφουμε, αφού «πρέπει να αντιληφθούμε ότι και ο πολύς λόγος και ο σύντομος συντείνουν στον ίδιο σκοπό» (Επικούρου Προσφώνησις 26). Ο Αριστιππισμός έχει χαρακτηριστεί ως άκρατος ηδονισμός και η Επικούρεια φιλοσοφία ως ήπιος ηδονισμός. Συνοπτικά οι βασικές διαφορές των Αριστιππικών (Κυρηναϊκών) από τους Επικούρειους είναι τρεις: η μέθοδος απόκτησης γνώσης, ο σκοπός της ζωής και η ηθική εφαρμογή των φιλοσοφικών δοξασιών.

Ειδικότερα:

1. Η μέθοδος απόκτησης γνώσης: Οι Αριστιππικοί θεωρούν ότι ο κάθε άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον κόσμο υποκειμενικά με την σκέψη του, ενώ οι Επικούρειοι θεωρούν ότι οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο αντικειμενικά με τις αισθήσεις τους.

Η υποκειμενική γνωσιολογία των Αριστιππικών προέρχεται από το γεγονός ότι ο Αρίστιππος ως μαθητής του σοφιστή Πρωταγόρα και του ιδεαλιστή Σωκράτη δεν εμπιστεύεται τις αισθήσεις. Έτσι, οι Αριστιππικοί έχουν προσωπική άποψη για τα πάντα. Όπως καταγράφει ο επικούρειος Κολώτης, οι Αριστιππικοί θεωρούν ότι δεν βλέπουν ένα άλογο ή έναν τοίχο, αλλά “αλογώνονται” και “τοιχώνονται” (Πλούταρχος 1120 Δ).

Αντίθετα, οι Επικούρειοι θεωρούν ότι οι αισθήσεις είναι αδιάψευστες και με αυτές μπορούμε να δεχτούμε ή να καταρρίψουμε κάθε θεωρία. Ο Επίκουρος έμαθε για την επιστημονική μελέτη της φύσης από τον Αριστοτελικό του δάσκαλο Πραξιφάνη. Ως ο πρώτος διαφωτιστής, ο Επίκουρος αντιλήφθηκε ότι μόνο με την Επιστήμη οι άνθρωποι θα ξεπεράσουν τις ιδεαλιστικές μυθοπλασίες και τις υποκειμενικές σοφιστείες και κατανοώντας την φύση τους θα ζήσουν γαλήνια και ευδαιμονικά.

2. Ο σκοπός του βίου. Ο σκοπός των Αριστιππικών είναι η ηδονή του παρόντος, ενώ ο σκοπός των Επικούρειων είναι η συνεχής ηδονική κατάσταση όλου του βίου, δηλαδή η ευδαιμονία.

Ο Αρίστιππος θεωρεί ότι δεν υπάρχει ευδαιμονία και γι' αυτό προσπαθεί να χαρεί όσες περισσότερες σωματικές ηδονές στο παρόν μπορεί με κάθε μέσο. Προτιμά να είναι στην αυλή ενός τυράννου, ο οποίος τον προσβάλλει συχνά, αρκεί να ζει με πολυτέλεια.

Ο Επίκουρος θεωρεί ότι ο στόχος του έμφρονα ανθρώπου είναι η ηδονική κατάσταση της σωματικής απονίας και της ψυχικής αταραξίας (η καταστηματική ηδονή), δηλαδή η ευδαιμονία. Τις σωματικές ηδονές τις χρειάζεται ο άνθρωπος μόνο όταν πονάει από την στέρησή τους (πχ για νερό όταν διψάει): “Διότι τότε χρειαζόμαστε την ηδονή, όταν πονούμε εξ' αιτίας της απουσίας της, και όταν δεν πονούμε, δεν χρειαζόμαστε καθόλου την ηδονή” (Επιστολή προς Μενοικέα, ΔΛ 128). Διαφορετικά, ο Επικούρειος θα πρέπει να σκεφτεί μήπως μια ηδονή του παρόντος τον οδηγήσει σε μεγαλύτερο πόνο ή ταραχή στο μέλλον, οπότε θα πρέπει να αποφύγει αυτή την ηδονή: “Και ακριβώς επειδή η ηδονή είναι το πρωταρχικό και σύμφυτο αγαθό μέσα μας, δεν επιλέγουμε κάθε ηδονή, αλλά υπάρχουν περιπτώσεις όπου προσπερνάμε πολλές ηδονές, όταν εξαιτίας τους προκύπτουν για μας μεγαλύτερες ενοχλήσεις. Και υπάρχουν πόνοι που τους θεωρούμε προτιμότερους από τις ηδονές, εφόσον η ηδονή που ακολουθεί είναι για μας μεγαλύτερη, όταν για πολύ χρόνο υπομένουμε τους πόνους” (Επιστολή προς Μενοικέα, ΔΛ 129).

Αυτός είναι και ο λόγος που “ο Επίκουρος (σε αντίθεση με τους Αριστιππικούς) θεωρεί χειρότερους τους ψυχικούς πόνους. Επειδή η σάρκα υποφέρει μόνο στο παρόν, ενώ η ψυχή και στο παρελθόν και στο παρόν και στο μέλλον. Γι' αυτό και οι ηδονές της ψυχής είναι μεγαλύτερες” (Δ.Λ. Χ 137).

3. Η ηθική πρακτική. Οι Αριστιππικοί είναι υποκειμενικοί ηδονοθήρες, ενδιαφέρονται μόνο για τον εαυτό τους στον παρόντα χρόνο και θεωρούν ανοησίες την αρετή και την φιλία. Οι Επικούρειοι γνωρίζουν ότι δεν μπορούν να ζήσουν μια ευδαιμονική ζωή χωρίς αρετή και φιλία.

Ο υποκειμενισμός ενός Αριστιππικού και ο άφρων εγωισμός του τον κάνει ψυχολογικά ασταθή και ακοινωνήτο, καθώς δεν μπορεί να συνεννοηθεί σε αντικειμενική βάση με τους συνανθρώπους του. Ως ναρκισσιστής παριστάνει τον σπουδαίο αλλά δεν έχει αυτοσεβασμό και είναι έτοιμος να υποστεί τα πάντα από τους τυράννους για “να περάσει καλά”. Καταλήγει σε έναν φαύλο κύκλο δυστυχίας, καθώς δεν δημιουργεί φιλικές ανθρώπινες σχέσεις και οι παροδικές ηδονές καταλήγουν να του φαίνονται ανούσιες κάποια στιγμή, οπότε αναζητά ολοένα και διαφορετικές ή εντονότερες απολαύσεις. Ο εγωιστικός υποκειμενισμός του Αριστιππικού Θεόδωρου του Άθεου, “αφού δεν χρειάζεται κανέναν θεό ή άνθρωπο” τον οδηγεί στην αθεΐα.

Ο Επικούρειος είναι έμφρων, έχει ψυχική ισορροπία και έχει έναν αλτρουϊστικό εγωισμό. Γνωρίζει ότι ο ηδονικός βίος επιτυγχάνεται με φρόνηση, αρετή και φιλία. Η φρόνηση βασίζεται στην αντικειμενική γνώση της φύσης και σε έναν επιστημονικό τρόπο σκέψης. Οι προσωπικές αρετές χαρακτηρίζουν μια ψυχικά ισορροπημένη προσωπικότητα, που μπορεί να δημιουργήσει αληθινές φιλικές σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους. Ο Επίκουρος είναι ανθρωπιστής και γι' αυτό ενδιαφέρεται να διδάξει την φιλοσοφία του ως μέθοδο για την ευδαιμονία σε όλους τους ανθρώπους, πλούσιους και φτωχούς, άνδρες και γυναίκες, ελεύθερους και δούλους. Εφαρμόζοντας την εμπειρική μεθοδολογία του Κανόνα, ο Επίκουρος παρατηρεί ότι δεν υπάρχει θεία πρόνοια, αλλά αντιλαμβάνεται ότι υπάρχουν θεοί αφού η γνώση της έννοιας του θείου ως αθάνατο και μακάριο ον είναι ολοφάνερη (“εναργής” γράφει στην Επιστολή προς Μενοικέα, Δ.Λ. 123). Σύμφωνα με το “Περί ευσεβείας” του Φιλόδημου (XVIII), ο Επίκουρος ήταν ο πρώτος που συνέταξε κατάλογο αθέων στο 12ο βιβλίο του “Περί φύσεως” έργου του, όπου “επέκρινε ονομαστικά όσους κατάργησαν το θείο από το σύνολο των όντων για την παραφροσύνη τους, λέγοντας ότι παραληρούν σαν τρελοί και τους παρομοιάζει με όσους συμμετέχουν σε βακχικά όργια” (Obbink D. Η “αθεΐα” του Επίκουρου. Στο “Επικούρεια Ηθική Φιλοσοφία” (επιμέλεια Γ. Ζωγραφίδης) σελ.215-265, εκδόσεις Θύραθεν 2012).

Οι εσφαλμένες απόψεις ότι δήθεν ο Επίκουρος ήταν άθεος αλλά δεν το έλεγε από υποκρισία, φόβο ή ευσπλαχνία προς τους μαθητές του δεν μαρτυρούνται από τις αρχαίες επικούρειες πηγές (Επίκουρος, Φιλόδημος, Λουκρήτιος, Διογένης Οινουανδέας). Απλώς αποτελούν επίδραση του σύγχρονου Μεταμοντερνισμού, όπως θα συζητηθεί παρακάτω.

Σύγχρονες μορφές Αριστιππισμού

Το 1885 δημοσιεύτηκε στην Αγγλία ένα διάσημο βιβλίο, που αναβίωσε τον Αριστιππισμό ως Αισθητισμό. Ήταν το μυθιστόρημα «Μάριος ο Επικούρειος» του οξφορδιανού Πλατωνικού Γουόλτερ Πέιτερ. Παρά τον επικούρειο τίτλο του, το βιβλίο αναφερόταν στην μετεξέλιξη ενός νεαρού Ρωμαίου από το στάδιο του Παγανιστή, στα διαδοχικά στάδια του Ηδονιστή, του Στωικού και του Χριστιανού. Ο Πλατωνικός Πέιτερ, χωρίς να γνωρίζει καλά τον Επίκουρο, περιέγραφε ως «επικούρειο» έναν ανόητο ηδονισμό αριστιππικού τύπου. Όμως, το βιβλίο του Πέιτερ εντυπωσίασε και αυτός ο χαρακτηριστικός συνδυασμός του πλατωνικού ελιτισμού και της λεπτολογίας μαζί με τον άκρατο αισθησιασμό αποτέλεσε την βάση του κινήματος του Αισθητισμού («των εστέτ») με κυριότερο αντιπρόσωπο τον μαθητή του Πέιτερ, τον συγγραφέα Όσκαρ Γουάιλντ. Επιπλέον, οι ελιτιστές εστέτ Πέιτερ και Γουάιλντ ήταν ομοφυλόφιλοι, κάτι που ταίριαζε με την αριστοκρατική πλατωνική αντίληψη. Όπως αναφέρει ο Καθηγητής Φιλοσοφίας Χαράλαμπος Θεοδωρίδης: «Ο έρωτας στο αγόρι όπως το ξέρουμε είναι έξη κι έθιμο αριστοκρατικό. Του δημοκράτη Αρχίλοχου ο στίχος τραγουδάει την γυναίκα, του αριστοκράτη Αλκαίου το αγόρι». Ως γνωστόν, οι ολιγαρχικοί Πλατωνικοί θεωρούσαν τις γυναίκες ως κατώτερες ψυχές, πιο συγγενικές με τα ζώα παρά με τους άνδρες. Αντίθετα, οι δημοκράτες Επικούρειοι θεωρούσαν τις γυναίκες ισότιμες με τους άνδρες.

Ο Αισθητισμός, με τις διάφορες καλλιτεχνικές παραλλαγές του, έχει αποτελέσει ως τις μέρες μας ένα υποτιθέμενο πρωτοποριακό κίνημα για λίγους εκλεκτούς. Σε συνδυασμό με τον ευρύτατα διαδεδομένο Μεταμοντερνισμό είναι τα κυρίαρχα ρεύματα της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας.

Ο Μεταμοντερνισμός παρουσιάζεται τις τελευταίες δεκαετίες ότι δήθεν ξεπερνά τον Μοντερνισμό του Διαφωτισμού και της Επιστήμης. Το εξαίρετο κείμενο του Βολιβιανού

Μπόρις Βελάσκο: “Η σκανδαλώδης πρόσληψη της θεολογίας του Επίκουρου” (http://epicuros.gr/arthra/a_arthra_epicurea_theologia.htm) είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικό:

“Ο Μεταμοντερνισμός αποτελεί άλλη μια σημαντική πρόσληψη της επικούρειας σκέψης, μέσω δύο ρευμάτων παρόντων σε κάποιες εκφράσεις του Αισθητισμού: η προαγωγή ενός ηδονισμού για αυτόν τον ίδιο (αυτόν καθ' εαυτόν) και η υπεράσπιση μιας ηδονοβλεπτικής σωματικότητας σε συνδυασμό με έναν μαχητικό μηδενιστικό αθεϊσμό. Πρόκειται για μια πολύ ασαφή αντίληψη, παρούσα σε προσεγγίσεις και στάσεις ζωής, που ιδεολογικοποιούν και ιδιοποιούνται την Επικούρεια φιλοσοφία για άλλους σκοπούς. Ο Επίκουρος παρουσιάζεται σαν πρόδρομος του μεταμοντέρνου άθεου ηδονισμού. Εδώ αγνοείται επίτηδες το αυθεντικό περιεχόμενο της επικούρειας ηθικής, δηλαδή η υπέρβαση, η επανεπεξεργασία και ο εξευγενισμός του Κυρηναϊκού ηδονισμού, η θεωρία της διαχείρισης (μέσω της φρόνησης) και του συνετού υπολογισμού των ηδονών/αναγκών του ανθρώπινου ζώου (η επικούρεια λιτότητα), η αντίληψη της απόλαυσης, η άσκηση της μετρημένης κοινωνικότητας, η κοινωνική καλλιέργεια της φιλίας, οι τεχνικές και οι πνευματικές ασκήσεις. Σε αυτή την εκδοχή της Επικούρειας φιλοσοφίας, η υλιστική θεολογία είναι η εκσυγχρονιστική έκφραση ενός Εγώ, που κατάφερε να θεοποιήσει ένα αυτιστικά εγωιστικό άτομο (ego solus ipse – μόνο εγώ ο ίδιος), καταναλωτικό και ναρκισσιστικό”.

Οι βασικές διαφορές των Αριστιππικών (Κυρηναϊκών) από τους Επικούρειους είναι η μέθοδος απόκτησης γνώσης, ο σκοπός της ζωής και η ηθική εφαρμογή των φιλοσοφικών δοξασιών. Η διαφορά στον τρόπο σκέψης και στην συμπεριφορά των φίλων του Αρίστιππου και των φίλων του Επίκουρου είναι ολοφάνερη.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

“Επικούρεια Ηθική Φιλοσοφία” (επιμέλεια Γ. Ζωγραφίδης). Εκδόσεις Θύραθεν 2012.

“Επικουρείων Δόξαι, Η Τέχνη της Ευδαιμονίας” (3η έκδοση). Γιαπιτζάκης Χ. Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2014.